

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

IV

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED
BRATISLAVA 1956

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

O B S A H

ČLÁNKY

M j a r t a n Ján, Jubileum prof. Karola Chotka	—	—	—	—	—	—	525
N o s á l o v á Viera, Ludová výšivka v Helpe	—	—	—	—	—	—	538
B u r l a s Ladislav, Béla Bartók (K 75. výročiu narodenia)	—	—	—	—	—	—	580

DISKUSIE

K o v a č e v i č o v á Soňa, Význam Marxovho „Kapitálu“ pre skúmanie ľudovej kultúry na Slovensku	—	—	—	—	—	—	—	597
K u t l í k Igor, Poznámky k práci E. Čajánkovej „Život a kultúra rožkovianskych Cigánov“	—	—	—	—	—	—	—	602

MATERIÁLIE — ARCHÍV

M a r k o v Jozef, Archívne pramene k národopisnému štúdiu Horehronia	—	—	—	—	—	—	609
H ó f e r Tamás, Niektoré etnografické údaje zo staršej literatúry o Horehroní	—	—	—	—	—	—	616
L a s a b František, K dejinám ľudového rybárstva na Kysuciach	—	—	—	—	—	—	620

ZPRÁVY

P o d o l á k Ján, Nové práce Národopisného ústavu	—	—	—	—	—	—	624
--	---	---	---	---	---	---	-----

RECENZIE A REFERÁTY

H a n u š i n Ján, Soňa Kovačevičová, Ludový odev v hornom Liptove	—	—	—	—	—	—	626
B u r l a s o v á Soňa, J. Kovalčíková — Fr. Poloczek, Slovenské ľudové tance I	—	—	—	—	—	—	630
P á t k o v á Jarmila, Pamiatky a múzeá	—	—	—	—	—	—	631

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

ROČNÍK IV

ČÍSLO 6

JUBILEUM PROFESORA KAROLA CHOTKA (1881—1956)

JÁN MJARTAN

Národopisný ústav Slovenskej akadémie vied v Bratislave

V deväťdesiatych rokoch minulého storočia bol náš československý národopis v znamení rozmachu, ba rozkvetu. Na Slovensku sa v tomto období vzmáha najmä štúdium ľudového kroja a ľudového výtvarného umenia a toto úsilie sa dovršuje založením Muzeálnej slovenskej spoločnosti a položením základov Slovenského národného múzea. Založenie spoločnosti a múzea znamená ďalej zintenzívnený vedecký ruch najmä vo vlastivedných disciplínach, čo sa výrazne prejavuje aj založením nových periodík, a to Časopisu a Sborníka Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Tak okolo spoločnosti, ako aj okolo týchto časopisov sa rozprúdil čulý výskumný a vedecký život, ktorý priniesol mnoho dôležitého materiálu a v mnohých vedeckých odboroch aj pekné výsledky alebo aspoň cenné podnety.

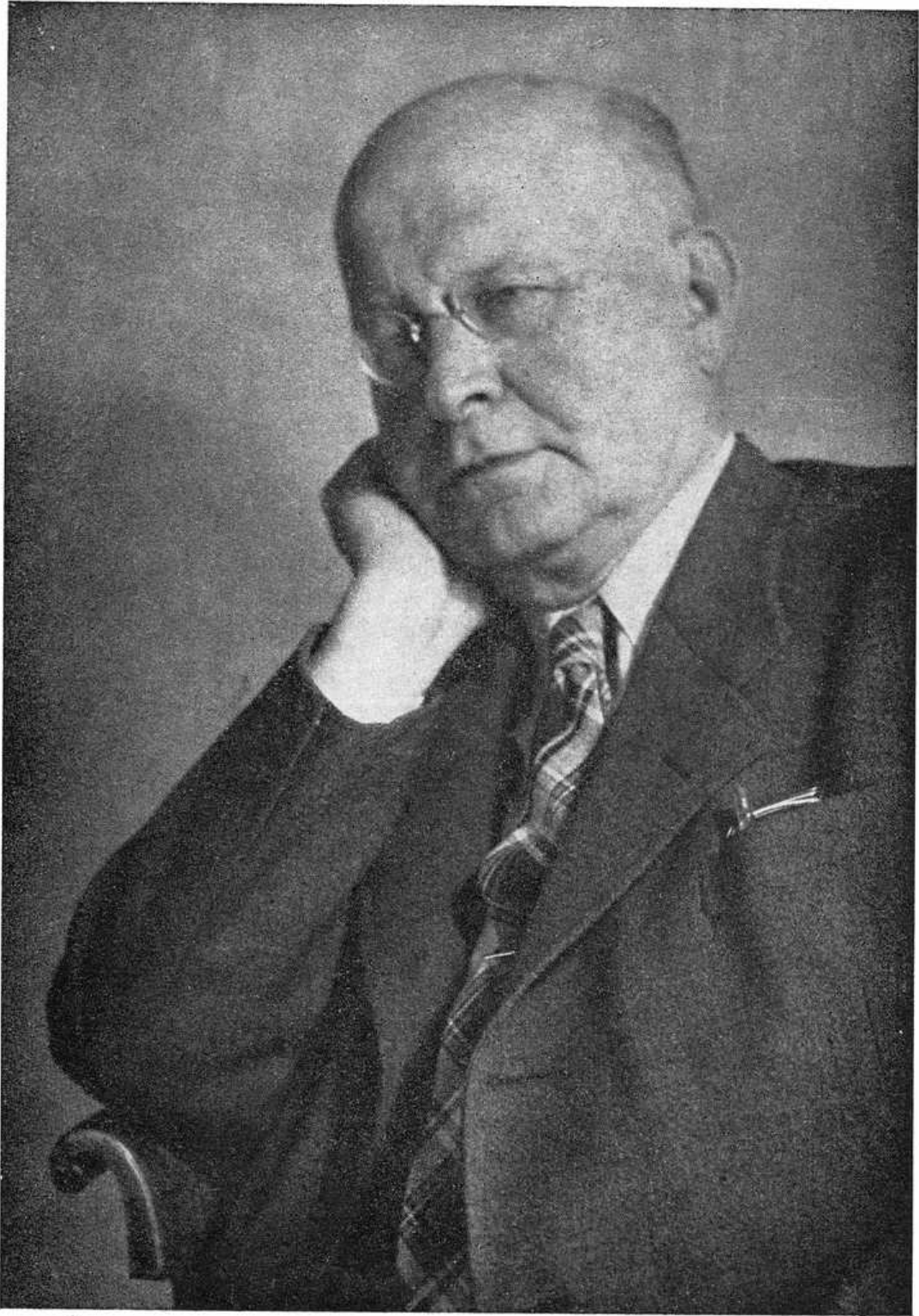
V Čechách v týchže časoch úspech „Selskej síně“ na Jubilejnej výstave roku 1891 dáva podnet Fr. A. Š u b e r t o v i k návrhu, aby sa v najbližších rokoch usporiadala veľká národopisná výstava, aby sa z jej materiálu zriadilo národopisné múzeum a aby sa prišlo k príprave a vydávaniu národopisnej encyklopédie. Na realizovanie celého tohto plánu navrhuje založiť národopisnú spoločnosť. Národopisná spoločnosť bola založená už roku 1891 a jej prvou činnosťou bolo zorganizovanie veľkej národopisnej výstavy aj za účasti Slovenska, čo sa uskutočnilo roku 1895. 15. mája 1895 bola otvorená výstava a presne za rok, 15. mája 1896 sa v Prahe otvára novoinštalované Národopisné múzeum, o čo mal najväčšiu zásluhu Lubor N i e d e r l e. Zostáva posledná úloha: začať s vydávaním československej národopisnej encyklopédie, ktorej program uverejnil docent Emil K o v á ř už v I. ročníku Národopisného sborníka roku 1897. Po predčasnej smrti E. Kovára sa otázka encyklopédie do-

stáva do popredia zasa až v prvých rokoch nášho storočia a vtedy pre jej uskutočnenie rada Národopisnej spoločnosti povoláva do spolupráce mladého adepta národopisnej vedy Karola Chotka. Sám Chotek odôvodňuje toto prizvanie iba okolnosťou, že po Kovárovej smrti nebolo v Národopisnej spoločnosti vlastne národopisca, veď L. Niederle sa venoval hlavne archeológii a mal pred sebou imponantný program a cieľ: slovanské starožitnosti.

Pozvanie K. Chotka do rady a za spolupracovníka Národopisnej spoločnosti nie je bez významu ani z nášho slovenského hľadiska, pretože celý Chotkov vedecký rast úzko súvisí so Slovenskom, s jeho vzťahom k problematike slovenskej ľudovej kultúry a k Slovákom vôbec. Chotek sám spomína, že práve počas jeho vysokoškolských štúdií v popredí záujmov českej verejnosti bola otázka Slovenska, pričom účinne pôsobili aj vrelo písané články Kálalove, hoci ako sa mladí poslucháči neskôr dopátrali, nepodávali vždy správny obraz. Okrem toho pôsobila tu aj spomienka na národopisnú výstavu, no najviac zaúčinkovali prednášky Lubora Niederleho. Chotek ako poslucháč Karlovej univerzity pripravoval sa na dráhu stredoškolského profesora dejepisu a zemepisu. Kým prednášky zo zemepisu boli obsadené veľmi slabo, na histórii hneď od začiatku získal si ho L. Niederle, na ktorého si spomína takto: „Ani později, když jsem poznal řadu vynikajících profesorů cizích universit, nenašel jsem mu rovna. Působil už svým zjevem; připomínal Manesa. Ale imponoval také obsahem i formou přednášek. Jeho čtení nebyla povinná, ale měl tolik posluchačů, jako kdyby byly předmětem státních zkoušek...“

No profesor Chotek spomína aj na to, že vlastne Niederle prednášal v zmysle svojej habilitácie archeológiu s antropológiou a počiatky slovanských dejín, a nikdy nie národopis. Ani Č. Z í b r t neprednášal etnografiu, ale skôr kultúrne dejiny, takže národopis ako samostatná vedná disciplína neprednášala sa vlastne vôbec. Jednako tu rozhodol Niederle. Ako priamy podnet zapôsobila jeho národopisná mapa uhorských Slovákov, ktorú vydal roku 1903 ako prácu o otázkach národnostných a nie národopisných a ktorá na Chotka zapôsobila natoľko, že sa znovu začal zaoberať slovenskými otázkami. Prvým krokom bolo, že nadviazal známosti so slovenskými študentmi v Prahe, organizovanými v spolku „Detvan“, a v ich prostredí sa oboznamoval so slovenskými pomerami správnejšie a dôkladnejšie. Potom sa rozhodol, že preštuduje národnostnú otázku na Slovenskom juhu, na slovensko-maďarskom etnickom rozhraní. V tejto súvislosti bol upozornený na slovenského národopisca St. Z o c h a, učiteľa v Cerove pri Krupine. Tu strávil dvojce prázdniny (1904–1905) a Vianoce a jeho prostredníctvom poznal aj viac slovenských národovcov.

Hoci v popredí jeho záujmu boli predovšetkým otázky národnostné, potom aj politické, neisté perspektívy slovenských vecí a drobná spolupráca na ich záchranu, čoskoro si začal všímať aj života ľudu v Cerove, začal sa dopytovať na rozmanité zložky a prejavy ľudovej kultúry a všímať si najmä jej archaické



formy, na ktoré bol nepriamo upozornený Niederleho prednáškami v kultúrnych starožitnostiach slovanských a ktorých analógie s prekvapením zisťoval a odhaľoval na národopisne zachovalých slovenských dedinách. Tento prvý terénny výskum nebol bez vplyvu ani na Chotkovo metodické školenie. Ako pred svojimi poslucháčmi častejšie spomenul, tieto výskumy prinášali zo začiatku slabšie výsledky, pretože ľud nedôveroval neznámemu človekovi a neochotne odpovedal na otázky, ktoré sa týkali jeho života, práce alebo dokonca jeho náhľadov a viery. Tak sa potom stalo, že prvé údaje, ktoré Chotek v Cerove získal, neboli priamo od ľudových informátorov, ale od učiteľov a farárov, a overované boli až neskôr, keď už boli počiatkové ťažkosti prekonané. Táto okolnosť mala však aj dobrý vplyv na vývin mladého vedeckého bádateľa. Musel hľadať cestu, ako sa ľudu priblížiť, ako si získavať jeho dôveru, čiže hneď zo začiatku musel skúmať aj metodické otázky terénneho výskumu. Priamy výskum v teréne, zbieranie materiálu priamo na mieste stáva sa potom natrvalo dominantnou charakteristikou jeho práce a celej jeho školy, lebo k tomu vedie aj svojich žiakov. Ešte i dnes, vo vysokom veku, strávi Chotek väčšinu prázdnin vonku na výskume v teréne, nateraz napr. na východnom Slovensku na území ukrajinského etnika.

Materiál z Cerova spracoval Chotek ako národopisnú monografiu dediny. Práca vyšla roku 1906 pod titulom *Cerovo* v I. zväzku Národopisného věstníka československého a potom aj ako separát. Je to monografia, ktorá podáva syntetický národopisný obraz o dedine, o hmotnej a duchovnej kultúre jej ľudu. Takto ponímané monografické spracovanie dediny alebo väčšej oblasti nebolo v tomto čase už novinkou, lebo v Čechách a na Morave začína sa takto pracovať v deväťdesiatych rokoch minulého storočia z podnetu národopisnej výstavy, no väčšina týchto prác má širší vlastivedný charakter. Zaujímavé je ďalej, že na tento metodický postup sa prišlo aj na Slovensku, a to už pred Cerovom, keď roku 1905 vychádza znamenitá monografia od K. A. Medveckého *Detva*, ktorej stručný opis uverejňuje aj Peter Tomkuliak už roku 1893 (Tovaryšstvo I, 221) pod nadpisom *Detvan*. Monografickú metódu znova propaguje začiatkom nášho storočia Jozef Capko, ktorý v Nár. Novinách, roč. XL (1909), č. 85, str. 1 pod nadpisom *Monografie* navrhuje monografické spracovanie jednotlivých oblastí Slovenska. Za prvú oblasť navrhuje Turiec. Autor okrem všeobecnej výzvy uverejňuje aj dosť obširny dotazník, v ktorom uvádza, čo sa má skúmať. Hoci požaduje študovať aj antropológiu, jazyk a dejiny kraja, podstatnú väčšinu skúmaných problémov vidí v živote a kultúre ľudu. Chotkovo *Cerovo* má metodické prednosti najmä v tom, že sa striktnie pridŕža národopisnej problematiky, že materiál spracúva odborne, podľa zásad Niederleho školy.

Priaznivé prijatie monografie *Cerovo* poprednými odborníkmi Niederlem a Polívkom znamená, že takto bol Chotek aj oficiálne uznaný za národo-

pisca. Preto dostáva zakrátko nové úlohy v samej Národopisnej spoločnosti, keď sa stáva neplateným správcom národopisných zbierok a knižnice. A keďže Niederle zamýšľal na spojenie Národopisného múzea s Náprstkovým, Chotek sa začína zaoberať aj otázkami všeobecného národopisu a antropológiou. Cez prázdniny roku 1907 odchádza na dva mesiace do Holandska, kde pracuje v Leydene u prof. S c h m e l t z a. V tom čase napísal aj menšiu prácu *Kultura primitívnych národů australských*. Tak isto na podnet Niederleho začína sa zaujímať aj o otázky slovanského národopisu. Prof. Niederle bol poverený petrohradskou akadémiou, aby napísal pre *Encyklopédiu slovanskej filológie* (red. J. V. Jagič) prácu o vývine a súčasnom stave slovanských národov. Práca pod nadpisom *Obozrenije sovremennago slavianstva* vyšla v Petrohrade roku 1908 a v českom vydaní v Prahe roku 1909 pod nadpisom *Slovanský svět*. Chotek bol prizvaný k spolupráci a dostal poverenie vypracovať mapu ruského osídlenia na východ od Uralu. Na väčšom ruskom vydaní je aj na mape uvedený ako autor, na českom vydaní je mapa bez podpisu.

V týchto rokoch začína Chotek už pomýšľať na habilitáciu. Na základe skúseností zo štúdií o Sibíri vybral si ako habilitačnú tému otázku ruskej kolonizácie na Kaukaze. Počas dvojnásobného pobytu na tomto území v rokoch 1908—1909 študoval najmä národnostné pomery a skúmal okolnosti, ako tu postupoval ruský živel a pokiaľ došiel do vnútrozemia. Hlavná práca o tejto tematike vyšla roku 1912 pod titulom *Rusové na severním Kavkaze*, ku ktorej sa družia menšie štúdie: *České kolonie na Kavkaze* (Praha 1912), *Hospodářské a kulturní poměry severního Kavkazska* (1912), *Abcházie a Abchazei* (Praha 1915) atď. Pretože o habilitácii nerozhodovala sama pražská univerzita, ale slovo mala aj Viedeň, mohla byť len zo všeobecného národopisu a z antropológie. Preto aby si doplnil základy z antropológie, získané v seminári prof. Matiegku, odchádza Chotek na ročné štúdium do Berlína k známemu antropológovi prof. L u s c h a n o v i, ktorý bol okrem toho aj vynikajúcim etnografom a známym špecialistom pre Afriku. Ďalej kratší čas pobudol u prof. R. M a r t i n a v Zürichu a prof. L. M a n o u v r i e r a (učiteľa Niederleho a Hrdličku) v Paríži (1910). Roku 1911 pracoval ešte kratší čas v juhoslovenských múzeách, najmä v Belehrade, kde sa oboznámil aj s ústavom popredného balkánskeho antropogeografa prof. J. C v i j i ć a, a v Sofii u riad. K o s t o v a.

Po tejto príprave na základe spomenutých prác o Kaukaze sa roku 1912 habilitoval a stal sa v Čechách prvým docentom všeobecného národopisu. Pri tejto príležitosti nemožno obšírne vyratúvať všetku činnosť, najmä organizačnú, ktorú K. Chotek v tomto období vyvinul v Národopisnej spoločnosti, v Národopisnom múzeu, pri ochrane ľudových pamiatok, pri vypracovaní programu pre múzeá atď. (Pozri o tom aj príspevky napísané pri príležitosti Chotkovej sedemdesiatky: D. S t r á n s k á, *Dílo univ. prof. dr. Karla Chotka*; V. P r a ž á k, *Činnost prof. dr. K. Chotka v Národopisné společnosti československé*. Oba sú

uverejnené v Národopisnom věstníku československom, roč. XXXII, 1951, 225 a 235.) Z najvýznamnejších akcií spomeňme aspoň jeho spoluúčasť na pripravovanej slovanskej výstave. Myšlienka veľkej slovanskej národopisnej výstavy vznikla v Rusku, uskutočniť sa mala po viacerých alternatívach (Moskva, Petrohrad) v Prahe a mali sa na nej zúčastniť všetky slovanské národy. O jej plánovanom rozsahu svedčí okolnosť, že výstavná plocha mala zaberat nielen staré výstavište Národopisnej výstavy, ale aj Stromovku a časť Letnej. V popredí mala byť „slovanská dedina“, kde mali byť samostatné skupiny všetkých slovanských národov. Okrem toho malo sa vyinštalovať samostatné slovanské Šafárikovo múzeum, ktoré malo zostať aj po výstave ako trvalá inštitúcia. Organizačnými prácami výstavy, „slovanskej dediny“ atď. bol poverený prof. Niederle, program organizácie Šafárikovho múzea bol pridelený Chotkovi. Z predbežných prác bol vydaný stručný náčrt: *Niederle — Chotek, Projekt slovanské národopisné výstavy*, Praha 1912, ktorý vyšiel neskôršie vo všetkých slovanských rečiach. Výstavná komisia (Niederle, Černý, Chotek, Tille) mienila výstavu otvoriť roku 1914, čomu však zabránil vznik svetovej vojny. Podľa Chotkovho náhľadu uskutočnenie výstavy zahatila aj Viedeň, a to na pokyn z Berlína, najmä keď sa stalo zjavným, že výstava má aj náplň politickú, myšlienku slovanskú. Zaujímavé, že plán slovanskej výstavy znova ožíval aj za prvej republiky, rokovalo sa o ňom pri rozličných príležitostiach, ba na I. sjazde slovanských etnografov a geografov v Prahe 1924 prof. Šišmanov z Bulharska znova navrhol zriadiť Šafárikovo národopisné múzeum pre porovnávacie štúdium slovanského národopisu. K realizácii (ani múzea ani výstavy) zasa nedošlo, no prof. Chotek ešte i dnes nadhadzuje myšlienku, či by sa to predsa len nemohlo uskutočniť v čase prítomnom.

Napokon tu bola ešte jedna veľká úloha, ktorú si Národopisná spoločnosť československá dala do programu hneď pri svojom vzniku roku 1891: národopisná encyklopédia. Spomenuli sme už, že na uskutočnenie tohto plánu sa pomysľalo krátko po skončení výstavy a že už roku 1897 bol uverejnený jej program od Em. Kováňa a po ňom ešte niekoľko návrhov. Chotek vypracoval nový „Program národopisného soupisu“, ktorý bol uverejnený roku 1915. V ňom bolo už upustené od širšieho poňatia vlastivedného, hlavné ťažisko spočívalo na výskume národopisnom. Ďalšou zásadou bolo, že súpis sa má robiť na základe výskumu v teréne, lebo ani zbierky v múzeách, ani doterajšia literatúra na to nestačia. A napokon že encyklopédia sa má uskutočniť vo forme národopisných monografií jednotlivých oblastí, ktoré tvoria národopisné celky. Program obsahoval už aj určenie týchto oblastí, ktorých bolo v Čechách 9, na Morave a v Sliezsku 8. Dôležité je, že podobne ako pri výstave aj do programu encyklopédie bolo zahrnuté aj Slovensko rozdelené predbežne na 4 oblasti:

I. Časť západná, zaberajúca stredné a čiastočne dolné Považie.

II. Časť stredná, na východ od Nitrianskych hôr až po Slovenské rudohorie.

III. Časť východná, od Slovenského rudohoria až k hraniciam ruskej národnosti.

IV. Časť severná, pripínajúca sa k hlavnému pásmu karpatskému počínajúc Vlárskym priesmykom.

Ako vidíme, toto rozdelenie je veľmi schematické a dosť nepresné. Aj sám Chotek charakterizuje celé rozdelenie ako „predbežné“, čo predovšetkým platí pre Slovensko.

Tento program bol prijatý a bolo rozhodnuté vydávať encyklopédiu pod súborným názvom *Národopis lidu československého*. Za hlavného redaktora bol ustanovený Karol Chotek. Praktická ukážka, na čo sa má miestny výskum zameriavať, bola monografia českej dediny *Široký Důl*, ktorú napísal Chotek po kratšom terénnom výskume a kde sa viac menej dotkol všetkých otázok zhrnutých v „Programe“. *Široký Důl* vyšiel roku 1915 aj ako separát (z pôvodného príspevku v *Národopisnom věstníku československom*) a rozposielala sa záujemcom o toto podujatie, najmä vidieckym spolupracovníkom. Podľa neho a podľa monografie *Cerovo* sa robili aj prvé slovenské národopisné monografie za prvej republiky. Prvý zväzok tejto edície vyšiel už roku 1917 a bol venovaný Moravskému Slovensku. Redaktorom kolektívneho diela *Moravské Slovensko* bol Lubor Niederle. Dielo splnilo všetko očakávanie, spĺňalo požiadavky programu, no okrem toho bolo aj monumentálne a reprezentačné, obsahovalo 900 strán textu veľkého formátu, do 500 obrazov a 27 farebných tabúl a aj vedecky bolo vcelku na výške. Podľa slov V. Pražáka z I. zväzku „celý náklad byl během tří neděl rozebrán a bylo nutno pořídit hned druhé vydání“ (c. d.). Tento prvý zväzok obsahoval: vymedzenie hraníc Moravského Slovenska (Niederle), opis jeho prírodného charakteru (J. Klvaňa), sídelné pomery (Niederle — Slavík), bola tu ďalej najlepšia stať Niederleho *Ves, obydli, dvůr*, opis kroja od J. Klvaňu a zamestnanie obyvateľstva od J. Húska.

Druhý zväzok, rovnako skvele vypravený, vyšiel roku 1922 a obsahoval: opis života v rodine a v obci od J. Húska, state J. Folprechta o nárečí, Klvaňu a Kretza o ľudovom výtvarnom umení, Černíka o piesni, hudbe a tanci, Niederleho a Chotka o zvykoch a obyčajoch, Boháča o štatistike a demografii, Chotka o telesnom charaktere obyvateľstva, Klvaňu o Moravských Chorvátach a napokon Niederleho podrobná bibliografia Moravského Slovenska. Vidíme teda, že program bol splnený úplne, ba aj prekročený, a to po každej stránke, takže J. Horák oprávnenne charakterizuje *Moravské Slovensko* ako „dílo pomníkové“. (*Československá vlastivěda II*, Praha 1933, 422.)

Začiatok bol teda veľmi slubný, prvý diel plánovanej encyklopédie, ktorý mal byť súčasne vzorom a návodom, predstihol všetko očakávanie. Lenže práve preto mnoho záležalo na tom, aby vydávanie ďalších zväzkov nezaviazlo

a aby všetky mali aspoň približne takú úroveň ako zväzky *Moravského Slovenska*. A tu, žiaľ, musíme konštatovať, že tieto predpoklady splnené neboli. Do dnešných čias vyšiel iba jeden zväzok *Moravského Horácka*, dva zväzky *Plzenska* a *České Kladsko*, čo je zhruba za tridsať rokov dosť málo. Pritom Chotkovi treba priznať, že jednak vedel si získať spolupracovníkov, jednak aj sám zozbieral mnoho materiálu, aby vydávanie encyklopédie bolo rezkejšie a plynulejšie. Najväčší nedostatok bol podľa nášho náhľadu v tom, že za dlhé desaťročia tu nebolo nijakého vedeckého ústavu pre národopis, kde by bola sústredená a odtiaľ aj riadená a uskutočňovaná celá výskumná práca jednotlivých oblastí a najmä kde by bol stály káder odborne vyškolených národopiscov. Takto organizovaný ústav nemohla nahradiť Národopisná spoločnosť bez stáleho a vlastného odborného personálu a odkázaná len na nepravidelné subvencie. Ani na to sa nedalo spoliehať, že všetky oblasti Československa spracujú miestni pracovníci, ako sa to stalo v prípade *Horácka*, *Kladska* a *Plzenska* a čiastočne aj *Moravského Slovenska*, proste preto, že takýchto pracovníkov všade nebolo alebo neboli na takú veľkú prácu dostatočne pripravení. (Z týchto príčin sa napr. nepodarilo vydať ani jeden zväzok zo Slovenska.) Dnes, keď sa pomery podstatne zmenili, keď existujú dobre vybavené národopisné ústavy pri ČSAV a SAV, keď je už viac odborníkov aj v múzeách a keď sa utvorili aj výberové národopisné spoločnosti pri oboch akadémiách, bude treba vec znova dať na pretras, porokovať o nej z dnešného hľadiska a potrieb a rozhodnúť, či sa má v súpise pokračovať a ako.

Roku 1914 prichádza Chotek znova na Slovensko. Jednak aby tu študoval národnostné a národopisné pomery na východnom Slovensku na okolí Prešova, jednak bol tu aj záujem politický. Lenže v tomto čase už musel mať povolenie z Budapešti. Písomné odporúčanie dostal na žiadosť prof. Niederleho z riaditeľstva Maďarského národného múzea v Budapešti, v ktorom sa píše:

Ajánló levél.

Jelen sorok felmutatója Dr. Chotek Károly ur, a prágai cs. k. cseh egyetem magántanára, néprajzi tanulmányuton jár felsőmagyarországon, ahol tudományos kutatásai közben különösen háztípus felvételekkel foglalkozik. Méltányolva nevezettnek tudományos munkálkodását, melegen ajánlom Dr. Chotek Károly tanár urat miudazon t. Hatóságok és Igazgatóságok jóindulatába, amelyekhez tanulmányai során fordulni fog.

Budapest, 1914. április 15-ikén.

Br. Szalay Imre,
a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatója,
a Magyar Néprajzi Társulat
elnöke.

Odporúčanie bolo zaslané na doručenie prof. Niederlemu so sprievodným listom, v ktorom sa píše, že odporúčanie sa vydáva na jeho list. S ním sa mohol Chotek cez celú vojnu nerušene pohybovať na Slovensku a navštevovať aj svojho starého priateľa z Cerova S. Zocha, teraz už v Modre, ktorý bol zúčastnený na slovenskom hnutí a mohol mu robiť spojku aj s inými slovenskými politickými pracovníkmi.

Po skončení prvej svetovej vojny hneď v januári 1919 odchádza s Niederlem do Paríža ako expert pre národnostné otázky československé pre mierovú konferenciu. Zostáva tu skoro dva roky, pričom vedľa úloh politických spolupracuje aj na organizovaní československej národopisnej výstavy v Louvre a uverejňuje k nej informatívne články vo francúzskych časopisoch. Hneď po skončení úlohy v Paríži odchádza zase do Spojených štátov amerických k svetoznámemu uencovi, antropológovi A. Hrdličkovi, aby uňho študoval metódy a súčasne aby v Chicagu prednášal o Československu. Výťah z týchto prednášok bol uverejnený v americkom sborníku Archeology roku 1921.

Krátko po vzniku prvej Československej republiky roku 1918 bola likvidovaná maďarská univerzita v Bratislave a postupne sa organizovala Univerzita Komenského. Keď v školskom roku 1921/22 sa tu otvorila aj Filozofická fakulta pre výchovu vedeckého dorastu a profesorských kádrov pre slovenské stredné školy, zriadila sa aj Katedra národopisu a za riadneho profesora všeobecného a slovanského národopisu bol vymenovaný Karol Chotek. Musíme konštatovať, že to bola vôbec prvá Katedra národopisu na území prvej Československej republiky, čím sa súčasne zdôrazňoval aj význam tejto vedy na Slovensku a tvorili sa základné predpoklady pre národopisný výskum Slovenska. Perspektívy boli v každom ohlade priaznivé. Najprv preto, že v osobe prof. Chotka prišiel na Slovensko muž, ktorý sa slovenskou národopisnou problematikou zaoberal už dávno a ktorý poznal Slovensko nielen z odbornej literatúry, ale z vlastných výskumov, ba ktorý vlastne svoju národopisnú kariéru začal prácou zo Slovenska. Boli tu ďalej aj predpoklady hmotné. Na zariaďovanie nových vedeckých ústavov pri Filozofickej fakulte UK sa udeľovali značné mimoriadne dotácie. A Chotek vskutku vybudoval pri Katedre národopisu odbornú národopisnú knižnicu, ktorá bola vybavená výborne, ba možno povedať, že bola jediná tohto druhu za prvej republiky. Po odchode Chotka do Prahy z nepochopiteľných dôvodov Katedra národopisu v Bratislave bola zrušená a jej knižnica bola prenesená do Prahy. Po oslobodení roku 1945 väčšina kníh bola síce do Bratislavy vrátená, no tak kompletne, ako bola, knižnica sa už dohromady nedala.

V školskom roku 1921/22 ohlásil Chotek tieto prednášky:

Úvod do všeobecného národopisu	3 hod. týždenne.
Úvod do politického národopisu na Balkáne	2 hod. týždenne.
Seminárne cvičenie	2 hod. týždenne.

V ďalších semestroch nasledovali prednášky: Národopis Ázie (5), Všeobecný národopis (3), Úvod do slovanského národopisu (2), Západní Slovania (2), Úvod do národopisu Európy (2), Oceánia (3), Ľudské plemená (2), Náboženstvo primitívnych národov (1. publ.), Slovanský národopis (3), Východní Slovania (3), Národopis Afriky (2) atď. Okrem toho v každom semestri bolo dvojhodinové seminárne cvičenie a od škol. r. 1926—27 osobitne aj dvojhodinový proseminár pre nižšie semestre. Chotkove prednášky sa vcelku dotýkali všetkých otázok všeobecného národopisu, na ktorý kládol hlavný dôraz. V nich objasňoval základné pojmy a celú problematiku národopisu a tak prechádzal na špeciálnejšie otázky oblastného, prípadne slovanského národopisu. Metodický postup bol teda volený správne. Okrem toho Chotkove prednášky boli veľmi obsažné a hodnotné, a preto aj veľmi obľúbené. Treba len ľutovať, že ich nevydal tlačou, hoci sa na to častejšie pripravoval.

Zaiste je nápadné, že medzi ohlásenými prednáškami v Bratislave ani raz nenájdeme prednášku z československého, či už z českého alebo slovenského národopisu. Tieto otázky sa však preberali v seminári. Tu boli referáty a často veľmi živé diskusie o nových národopisných knihách a v súvislosti s tým aj o rozličných otázkach slovenského národopisu a o metodických otázkach. Okrem toho na seminárnych cvičeniach zaúčal Chotek svojich poslucháčov aj do základov antropológie, učil ich robiť antropologické merania. Veľmi poučné boli najmä seminárne exkurzie po slovenskom vidieku, kratšie do okolia Bratislavy, dlhšie aj do vzdialenejších oblastí (napr. Zliechov, Orava, okolie Ružomberka atď.), kde sa všetky poučky overovali v praxi a kde sa poslucháči cvičili priamo na materiáli a hlavne prichádzali do styku s ľuďmi, naučili sa priamemu výskumu a práci v teréne, za čo sú Chotkovi mnohí ešte i dnes po vďační. Ešte i dnes je typické pre žiakov jeho školy, že často vychádzajú do terénu, že nepestujú špekulatívny knižný národopis, ktorý sa neopiera o konkrétny materiál z výskumu priamo medzi ľuďmi.

Toto súvisí s celkovým zameraním Chotkovej školy. Keby sme ju chceli charakterizovať, museli by sme povedať, že vychádza z historickej metódy, ako ju fundoval Niederle, ale má mnoho aj z evolucionistickej školy Tylorovej. No Chotek v prednáškach často spomínal aj iné hľadiská (napr. metódu viedenskej školy, geografickú metódu a i.), čo často robilo dojem metodologického eklekticizmu, pretože Chotek sám ešte hľadal cesty, skúmal a aj na výskumoch v teréne skúšal nové metódy, ktoré by boli pre našu problematiku najvhodnejšie. Škoda, že jeho ohlásená metodika národopisu nevyšla.

Poslucháčov na národopise bolo dosť, ba až mnoho, veď často ich bolo do 60, čo je pre odbor, ktorý nebol predmetom štátnych skúšok, až veľmi mnoho. O národopis bol skutočne veľký záujem a Chotek bol medzi poslucháčmi veľmi obľúbený. Sám si na to spomína slovami: „... treba zvlášť zdôrazniť opravdu

velký zájem u slovenských posluchačů, který zanechal krásnou a trvalou vzpomínku — snad u žáků, ale jistě u učitele“. Bolo by sa dalo očakávať, že z tohto množstva si Chotek vychová káder žiakov, budúcich spolupracovníkov, a že národopis na Slovensku bude mať dôležitú úlohu aj v širšej medzinárodnej relácii. Veď tu bol jediný univerzitný ústav, dostatok poslucháčov na výber dorastu a vtedy ešte aj veľké bohatstvo ľudovej kultúry na slovenskom vidieku. Tento predpoklad sa však nesplnil! Z Chotkovej školy na Slovensku vyšlo pomerne málo pracovníkov, nevznikol tu väčší káder odborníkov, čo sa Chotkovi častejšie vyčítalo. Príčinou však nebol iba Chotek sám, ale mnoho iných okolností. Najprv tá, že poslucháči sa pripravovali predovšetkým na dráhu stredoškolských profesorov a po absolvovaní vysokoškolských štúdií sa rozišli po stredných a odborných školách. No tí, ktorí chceli pracovať v národopise, a bolo ich veľa, radi by boli oželeli učiteľské povolanie, keby boli mali iné existenčné možnosti. A v tomto bola najväčšia chyba! Martinské múzeum v prvých rokoch nemalo ani jedného národopisca a potom občas zamestnávalo jedného (striedavo R. B e d n á r i k a alebo A. P o l o n c a), čo trvalo donedávna, a dnes je tu zasa len jeden. Bratislavské múzeum za prvej republiky začas zamestnávalo A. V á c l a v i k a, ale stáleho kustóda pre národopis tiež nemalo, o ostatných menších múzeách už ani nehovoriac. Matica slovenská zamestnávala jedného národopisného referenta približne od tridsiatych rokov. Ostatne, ani sama Katedra národopisu nemala systematizovanú asistentúru.

Všetky tieto nedostatky vyplývali z vtedajšieho režimu, ale aj tak sa mohlo mnoho napraviť, a to do určitej miery záviselo aj od Chotka, ktorý mal vážne slovo aj v Matici, aj v múzeách, a iste by sa mu bolo podarilo vytvoriť viac pracovných možností pre národopisných odborníkov. Veď tu bol neskôr aj Slovanský ústav, Sbor pre výskum Slovenska a Podkarpatskej Rusi, Šafárikova Učená spoločnosť atď. Všade malo byť národopisné oddelenie — význam slovenskej ľudovej kultúry si to vyžadoval a zasluhoval a všade mali pracovať 2—3 slovenskí národopisci. A napokon, prečo nemohol byť založený samostatný národopisný ústav? Keď mohol byť založený archeologický ústav a mnohé iné, národopis si to vyžadoval iste ešte naliehavejšie. Všetko toto sú, pravda, chyby mnohých tých, ktorí v tom čase riadili našu kultúrnu politiku, a nemožno z toho všetkého obviňovať prof. Chotka.

Publikačná činnosť K. Chotka, týkajúca sa Slovenska, nie je rozsiahla. Príčina toho väzí jednak v tom, že bol príliš zaťažený pedagogickou činnosťou, lebo v prvých rokoch musel suplovať aj všetky prednášky zo zemepisu, jednak v tom, že stále mal mnoho organizačných a spolkových funkcií, ba ďalšie mu postupne pribúdali. (Pozri H o r á k, l. c., 447 a n.) Štúdium a práce u prof. Hrdličku a prednášky v Amerike o antropologických otázkach znova posunuli do popredia Chotkov záujem o túto vedu a ňou začína aj na Slovensku. Na základe vlastných výskumov a meraní vydáva štúdiu *Ethnické rozdíly v anthro-*

pologii dítěte (Sborník Filozofickéj fakulty Univerzity Komenského, roč. I, 1922). Bola to príprava a hľadanie metód a problematiky pre veľkú dotazníkovú akciu o slovenskej mládeži. Ňou sa mali zachytiť hlavné telesné znaky žiactva do 15 rokov (i vyššie) po celom Slovensku. Pomocou školských orgánov sa akcia darila a zhromaždilo sa do 160 000 jednotne vyplnených záznamov. Pretože tento materiál nemohol spracovať jednotlivec, poslali ho do Štátneho úradu štatistického, aby tu podľa ustálených smerníc vypracovali prehľady. Obsiahle tabuľky výsledných dát boli potom dodané Chotkovi na Karlovu univerzitu, kam medzitým prešiel, a tu boli zničené za okupácie, keď bola univerzita náhle zabraná a zavretá. Je to veľká vedecká škoda, najmä pre Slovensko.

Myšlienka národopisnej encyklopédie ožila prirodzene príchodom Chotka aj na Slovensku. Svoj pôvodný program Chotek prispôbil pre slovenské potreby a Matica slovenská ho vydala pod názvom *Program slovenského národopisného súpisu* v Krčméryho knihe *Päť rokov Matice slovenskej* a potom aj separátne (1924). V ňom Chotek rozobral všetky otázky národopisného výskumu, približne podľa zásad pôvodného českého programu. Novšie rozdelenie Slovenska na etnické oblasti v tomto programe nebolo. Aby však práce na súpise boli usmernené aj zásadne, Chotek podal základnú charakteristiku slovenskej ľudovej kultúry a náčrt jej problematiky v štúdiu *Několik poznámek k národopisu Slovenska* (Národopisný věstník československý, XVII, 1924, 38). Aj tu vyhlasuje za základ vedeckého spracovania monografiu, ale vypracovanú tak, aby sa ani javy, ani teritoriálne úseky neopisovali izolovane, lebo „monografie má jenom tak plnou cenu, když aspoň v hlavních rysech přihlíží k celkovému charakteru prostředí“. V štúdiu potom rozdeľuje Slovensko na dve rozdielne oblasti s dvoma odlišnými profilmi ľudovej kultúry: na Slovensko nížinné a na oblasť vrchovitú. Potom určil približnú hranicu medzi týmito dvoma oblasťami a v každej oblasti stručne charakterizoval hlavné zložky ľudovej kultúry. V týchto bodoch obsahuje štúdia mnoho pozoruhodných postrehov, z ktorých mnohé platia ešte i dnes, a je tu veľmi dobré hodnotenie mnohých javov našej ľudovej kultúry. Škoda však, že štúdia sa opiera o mylnú fikciu *Chaloupeckého* o starom Slovensku, čo dnes už neobstojí ani v dejepise a tým menej v národopise Slovenska.

Už sme spomenuli, že Chotkovi sa nepodarilo realizovať myšlienku slovenského národopisného súpisu, hoci sa o to veľmi usiloval. Nepodarilo sa vydať zo Slovenska ani jeden zväzok. Najďalej pokročila príprava zväzku *Orava*, ktorý Chotek pripravoval v spolupráci so svojimi poslucháčmi na výskumoch ešte roku 1924. No treba priznať, že ani poslucháči tieto výskumy neskončili a že ani tento materiál nevyhovuje nárokom, ktoré postavilo *Moravské Slovensko*. A takto otázka slovenskej národnej encyklopédie zostáva podnes otvorená.

Veľmi dobrú syntézu o celej československej kultúre a jej problémoch nahodil Chotek v príspevku — škoda, že v stručnom — *O povaze a významu kultúry československého lidu* (Československá vlastivěda, diel II, Praha 1933, 294). V dodatkovom zväzku tejto encyklopédie (Praha 1936) *Národopis* uverejňuje syntetické štúdie *Lidová kultura, Lidové umění, Sociální formy, Rodinné zvyky*, ktoré sa síce týkajú celého územia ČSR, ale veľmi mnoho materiálu je tu zo Slovenska, ba miestami prevláda a je zjavné, že Chotek sa opieral hlavne o Slovensko, ktoré pokladá pre štúdium ľudovej kultúry za zachovalejšie a cennejšie a na ktoré sa rád vracia ešte aj teraz. Aj ostatné jeho štúdie, ktoré spracovávajú celoštátne otázky Československa, opierajú sa aj o materiál slovenský, ako napr.: *Das Tschechoslovakische Problem in der Ethnografie* (1936), *Lidová kultura a kroje v Československu* (Praha 1937), *La culture populaire en Tchecoslovaquie* (Praha 1938), *L'art populaire Tchecoslovaque* (Genève 1948) atď.

* * *

Pri hodnotení činnosti prof. Chotka pri príležitosti jeho šesťdesiatky som napísal (Národopisný sborník 2, 1941, 144): „No šesťdesiatka neznamená ešte koniec a dúfame, že v ďalšom decéniu prispeje do národopisu hodnotnými prácami.“ Dnes, po pätnástich rokoch, keď profesor Chotek pri dobrom zdraví sa dožíva 75 rokov, radi priznáme, že tento predpoklad bol správny. Chotek zostal aj naďalej Slovensku verný a každoročne ho tu vítame na výskumoch, z ktorých donáša vždy bohatý materiál a krásne fotografie. Postupne prikróčuje aj k tomu, že tento materiál uverejňuje v cenných syntetických štúdiách, a to zasa v úzkej spolupráci s našim Národopisným ústavom. Takouto je napr. jeho práca *Pletené stavby na Slovensku* (Slovenský národopis, roč. II), ktorá vzbudila zaslúženú pozornosť, a ďalšie štúdie chystá. Medzi nimi má byť znova aj monografia *Cerovo*, ale nie reedícia starého z roku 1906, lež nanovo spracovaná, kde bude najcennejšie zistenie, ako sa tu ľudová kultúra zmenila za 50 rokov a akými cestami sa uberala. Okrem toho prof. Chotek stále spolupracuje s kolektívom nášho ústavu, za čo mu aj touto cestou srdečne ďakujeme.

Je prirodzené, že všeličoho sme chceli mať od prof. Chotka viac, mnohé sme chceli mať lepšie a všeličo sme mu vytýkali. No pritom sme ho vždy mali radi! A na druhej strane vďačne mu kvitujeme a uznávame, že vykonal u nás veľmi mnoho statočnej a dobre myslenej vedeckej a pedagogickej roboty. Že vchoval prvé slovenské národopisné generácie a že položil zdravý základ pre slovenský národopis, ktorý pretrváva až do terajška a na ktorom sa teraz ďalej buduje, a to tak na Univerzite Komenského, ako aj na našom ústave a v múzeách. Preto ho srdečne a úprimne pozdravujeme pri príležitosti jeho jubilea a želáme si, aby nám ešte dlho pomáhal a s nami spolupracoval. Ad multos annos!